

Aristotel

# O PESNIČKOJ UMETNOSTI

*Prevod s originala, predgovor i objašnjenja*

Miloš N. Đurić

Beograd

2008

DERETA

Seni

svog učitelja i prijatelja  
*D-ra Dragiše M. Đurića*  
prifesora Beogradskog Univerziteta,  
koji je prevodioca i podstakao na  
prevođenje ovog spisa dostojnog  
ulja kedrova i glatke kiparisovine,  
posvećuje ovaj rad prevodilac

# Predgovor

# I. ARISTOTELOV ŽIVOT S ISTORIJSKO- -DRUŠTVENOM POZADINOM

## 1) MLADOST

Mislilac u kome je helenska filosofija dostigla najviši rascvat, jer je ceo helenski svet obuhvatio u svojim političkim i celu prirodu u svojim prirodnjačkim spisima, i koga je zato K. Marks nazvao Aleksandrom Makedonskim helenske filosofije, bio je Aristotel (Marks-Engels Soč. t. I, str. 15). On se rodio god. 384/3. pre n.e. u Stagiru (otuda Ἰστιάριος = Stagiranin) na tračkom poluostrvu Halkidici, koje se tako zove što je najveći broj njegovih gradova naseljen iz grada Halkide na ostrvu Eubeji. I Aristotelova mati, Festijada, bila je kći jednog naseljenika iz Halkide. Otac njegov, Nikomah, pripadao je staroj lekarskoj porodici, ogranaku lekarske škole Asklepijada, koja je kao svoga praoca poštovala boga Asklepija, i u kojoj je lekarsko zvanje prelazilo s oca na sina. Najznamenitija takva škola bila je na ostrvu Kosu, i u njoj je svoje obrazovanje dobio Hipokrat, pravi osnivač medicine, takođe član asklepijadske porodice. Od Mahaona, Asklepijeva sina, koji se u *Ilijadi* spominje kao lekar na glasu, vukao je lozu, kao mnoge lekarske porodice, i Nikomah. On je bio lični lekar i poverljiva ličnost kralja Aminte, Filipova oca, koji je vladao od god. 393-e do 370-e. Isprva je Aristotel živeo na dvoru u Peli, makedonskoj prestonici. Posle očeve smrti živeo je u Stagiru, i o njegovom vaspitanju starao se Proksen iz Atarneja u Misiji, verovatno njegov srodnik (Sext. Emp. *Adv. math.* I 258). Docnije će se zahvalni

vaspitanik svome staraocu odužiti na taj način što će njegova sina, Nikanora, usiniti i u svom testamentu nameniti mu svoju kćer Pitijadu za ženu (Diog. L. V 12 ss).

## 2) KOD PLATONA U AKADEMIJI

God. 368/7, kad mu je bilo sedamnaest godina, došao je Aristotel u Atinu i stupio u Akademiju, kojoj je tada bio na čelu Eudokso, jer je sam Platon bio po drugi put otputovao u Sirakusu. U Akademiji ostao je Aristotel punih dvadeset godina sve do smrti Platonove. Za njega kao mislioca bio je boravak u Akademiji presudan: tu je on stekao najsolidnije poznavanje ne samo Sokratove i Platonove nego i celokupne dosokratske filosofije; tu je učio, skupljao gradivo, pisao „razgovore“ i držao javna predavanja o pravilima besedništva kao protivnik Isokratov (Cic. *De orat.* III 35, 141, *De off.* I 1,4; Quint. III 1,14). Rano je stekao ugledan položaj u Akademiji, pa je i sam od učenika postao učitelj. Jedan od učenika bio mu je i Teodekte iz Faselide u Likiji, tragičar i učitelj besedništva, i po njemu Aristotel je svom spisu o gradnju zaokruženih rečenica (ῥημάτων κύκλωσις) dao ime Ἐπιπέδιον.

Ima vesti po kojima bi se Aristotel ružno ponašao prema Platonu. Po jednoj, on je ustajao protiv Platona kad ovaj ne bi bio prisutan, a Platon se na to žalio: „Aristotel nas je odgurnuo nogama kao ždrebac rođenu majku“ (D. L. V 2). Međutim, suprotno svedoče druge vesti i činjenice. Platon je Aristotela toliko voleo, da ga je nazvao „umom raspravljajnja“ (Philop. *Aetern. mundi* VI 27), a njegovu kuću „kućom čitaoca“ (Ammon. *Vit. Arist.* 44), a kad Aristotel ne bi prisustvovao predavanju, govorio bi: „Uma nema, nemi slušaoci.“ Nesumnjivo je da je među njima bilo trvenja, jer tako

različiti i samostalan duh, kao što je bio Aristotel, nije mogao da prima bez kritike Platonova učenja. Ali sam Aristotel s najvećim poštovanjem govori o Platonu kao čoveku u kra-  
snoj elegiji, namenjenoj Eudemu Rođaninu. Od nje su saču-  
vani ovi stihovi:

Kad je stigao na slavno Kekropovo zemljište  
pobožno je postavio žrtvenik uzvišenom prijateljstvu  
u čast čoveka, koga rđavi ljudi ne smeju ni hvaliti,  
i koji je jedini, ili bar prvi od smrtnih, jasno dokazao  
i svojim sopstvenim životom i svojim učenjem  
da dobar čovek postaje u isti mah i blažen.  
To nikad, ili bar sada, niko ne može postići.

(Olympiod. *In Plat. Gorg.* p. 41; Diehl frg. 1.)

Tu je reč o nekom nepoznatom čoveku koji je, došavši u Atinu, podigao žrtvenik prijateljstva u čast čoveka, u čijoj se ličnosti, u njegovu delanju i prijateljskom odnosu prema učenicima, ovaplotila Filija, boginja prijateljstva. Aristotel slavi čoveka u kome je ideja prijateljstva našla svoga smrt-nog nosioca i, u isti mah, obeležava i svoj odnos prema Platonu, kao i svoj stav prema onima (tj. „rđavim ljudima“) koji su zlonamerno kritikovali taj odnos. Očevidno je da ličnost, koju rđavi nemaju pravo ni hvaliti, nije Sokrat, kao što misle J. Bernays i Th. Gomperz<sup>1</sup>, jer Aristotel u svom životu nije Sokrata nikada video nego Platon, kao što to utvrđuju U. v. Wilamowitz, O. Immisch i W. Jaeger<sup>2</sup>. Platon je ne

---

<sup>1</sup> J. Bernays *Ges. Abh.* Bd I, 141 ss; Th. Gomperz *Griech. Denker*, Bd II, 1925, 527 S.

<sup>2</sup> U. v. Wilamowitz *Aristoteles und Athen*, Bd II, 413; O. Immisch *Ein Gedicht des Aristoteles*, *Philol.* 65 (1906) 1–23; W. Jaeger *Aristoteles*, 107–110, i *Aristoteles Verse in Praise of Plato*, *Glass. Quart.* 21 (1927), 13 ss.

samo teorijski, na primer najjače u *Državi*, nego i praktički pokazao da je moralna snaga u isti mah i blaženstvo čovekovo. Doduše, Aristotel je učio da postizanje blaženstva ne zavisi samo od moralnih osobina čovekove duše, nego i od spoljašnjih dobara, ali Platon je jedini, ili bar prvi, prijatelji- ma i delom potvrdio da je za blaženstvo dovoljno moralno dostojanstvo. Kad čak u pozno pisanoj *Nikomahovoj etici* naučno polemise protiv učenja o idejama, Aristotel, kao Brut koji Cezara nije malo voleo, ali je više voleo Rim, s poštovanjem govori o osnivaču toga učenja i o svom učitelju, ali i o svom većem poštovanju istine:

Možda je bolje obratiti pažnju na opšti pojam i zapitati šta se pod njim razumeva. Istina, takvo ispitivanje vezano je za teškoće, jer su pojmove (ôâ äžäç) uveli prijatelji. Ali će se možda učiniti da je bolje i da treba radi očuvanja istine pobijati i vlastita načela, naročito kad smo filosofi. Ta milo nam je i jedno i drugo (tj. Platon i istina), ali je sveta dužnost više ceniti istinu (1096 a 11–16).

Otuda izreka öβēiò i áí ÓuēñÜôçò à èëä öéëöÝñá Ð ÜëÐðáá- amicus Plato, sed amica veritas.<sup>3</sup>

Posle smrti Platonove, upravnik Akademije (=ó÷ïëÜñ÷çò) postao je Speusip, Platonov nećak.

<sup>3</sup> O Aristotelovu stavu prema Platonu, kao i kritici Platonova učenja: O. Kluge *Darst. und Beurth. d. Einwendungen des Arist. gegen die plat. Ideenlehre*, Greifswald 1905 Diss.; J. M. Watson *Ar. criticism of Plato*, 1909; Ch. Werner *Arist. e l'idéalisme platonicien*, Paris 1909; J. Stenzel *Zahl und Gestalt bei plat. und Arist.* Leipzig und Berlin 1933<sup>2</sup>; W. Jaeger *Aristoteles passim*.

### 3) KOD HERMIJE U ASU

Ozlojeđeni što je on postao naslednik velikog osnivača i učitelja, Aristotel i Ksenokrat presele se u grad As u primorju Troade da duhu, koji je ostao bez zavičaja, nađu novo boravište. Tu se već nalazila jedna naseobina iz Akademije, koju su osnovala dva ugledna Platonova učenika, Erast i Korisko, oba iz Skepside. S ovima se ranije bio sprijateljio Hermija, vladar grada Atarneja, poklonio im grad As i pod njihovim uticajem svojoj tiranidi dao oblik zakoonite vlasti, sasvim u duhu filozofsko-političkog učenja Platonova. U jednoj poslanici (*Šesto pismo*) stari Platon stavlja im na srce njihovo prijateljstvo i njihov politički sporazum: Erastu i Korisku savetuje da Hermijino životno iskustvo udruže sa svojom mudrošću o idejama, a Hermiju moli da se pokaže dostojan takvih prijatelja i učitelja, jer neće lako naći pouzdanih savetnika nego što su oni. S Erastom i Koriskom, starim drugarima iz Akademije, Aristotel i Ksenokrat osnovali su udruženje mudraca i u Asu osnovali filijalu Akademije kao nov rasadnik Platonovih filozofsko-političkih planova i kao novo uporište za ostvarivanje političkih ideala koje sam Platon nije mogao ostvariti na Siciliji. Jer, ako se i nije slagao s učiteljevim učenjem o idejama kao realitetima, Aristotel nije odbacivao Akademijine panhelenskopolitičke tendencije. Pošto je po savetu svojih prijatelja filozofa unapredio svoju državu, Hermija je postao makedonska predstraža i jaka operaciona baza za oslobođenje maloazijskih Helena, jer je sklopio vojničku konvenciju s kraljem Filipom koji se spremao da uđe u rat protiv persijske carevine. Aristotel se s Hermijom toliko sprijateljio da se njegovom počerkom i rođakom, Pitijadom, i oženio.

#### 4) U MITILENI

Posle trogodišnjeg boravka u Asu (348/7–345/4) Aristotel se na predlog Teofrasta, svog docnijeg najznamenitijeg učenika, s kojim se već bio sastao u Makedoniji (D. L. V 52; Theophr. *Hist. plant.* III 11, 1, IV 163) preselio u Mitilenu na Lezbu. Tu ostane do godine 343/2, a zatim ode u Pelu kralju Filipu, koji ga je pozvao za vaspitača svom trinaestogodišnjem sinu Aleksandru, nasledniku prestola.<sup>4</sup>

#### 5) KOD KRALJA FILIPA U PELI

Filip je rešio da pod svoju vlast podvrgne helenske gradove na makedonskoj obali, da potom postane glava Helade i, naposletku, tako ojačan, da povede rat na Persijance, jer je jasno video da se problem njegove vlasti ne može rešiti bez presudnog rata protiv Persije. Na to su ga podsticali i Sokratovi spisi i mišljenje onih Atinjana koji su smatrali da Heladu može spasti samo jaka monarhija. Da to ostvari, išle su mu na ruku i helenske političke i socijalno-ekonomske prilike. Narod nad kojim je on vladao bili su snažni seljaci i školovani ratnici koje još nije pokvarila varoška raskošnost, a sam on bio je izvrstan vojskovođa i okretan državnik. Dok je kao talac boravio u Tebi, onda kad je beotski savez bio na vrhuncu svoje moći, on je od Helena usvojio sve ono o čemu je mislio da će mu koristiti u ostvarivanju njegovih planova i u pojedinostima upoznao uzroke koji su izazvali političku i socijalnu anarhiju u Helena. Pre svega, on je učio helenski partikularizam, koji je ometao utvrđivanje helenske politič-

---

<sup>4</sup> Pismo kojim Filip poziva Aristotela za vaspitača Gell. N. A. IX 3.

ke solidarnosti, a zatim helenski individualizam, koji je razdrobio i rastočio stari društveni poredak. Video je kako su nezasitni vlasnici robova i bezdušni bankari iscrpljivali životne izvore narodne snage; kako su grlati a nesposobni demagozi jedan marljiv narod uvaljivali u nesrećne sukobe i ratove, i kako su partijski fanatizmi i klasne borbe potkopali državnu snagu, te je građanin zazirao od vršenja vojničke dužnosti, kao i od svake obaveze koju je od njega zahtevala država. Sirotinja se silno umnožila, a srednjeg staleža bilo je sve manje. Sve slojeve spopala je grozničava jagma za dobitkom i bogatstvom, a to je sa sobom donosilo samoživost, zavidljivost, mržnju, podmitljivost i sve dublje raslojavanje stanovništva. Svaka stranka – bogati posednici i kapitalisti, srednji stalež i sirotinja – kad se dočepala vlasti, nemilice je progonila svoje protivnike, zaplenjivala im imovinu i osuđivala ih na smrt. U demokratskim državama, gde su svi slojevi pred zakonom i po pravu jednaki, sirotinja je s pravom tražila i jednakost imovine, ali zemljoposednici i bogataši nisu na to pristajali.

Sve je to Filip dobro video. Da izvede svoj naum, on je uredio makedonsku vojsku time što je pešadiju, u kojoj su služili mali zemljoposednici, usavršio kao falangu, naoružanu sarisom, tj. šest metara dugim kopljem, a jedno joj krilo ojačao teškom konjicom, u kojoj su služili veliki zemljoposednici, i koja je otvarala i rešavala bitku i gonjenjem neprijatelja do kraja iskorišćavala pobedu. Kad je god. 356-e osvojio Trakiju, dopali su mu zlatni rudnici Pangejske gore, iz kojih je dobivao novčanih sredstava deset puta više nego Atina iz svojih laurijskih rudnika. Ta sredstva omogućila su mu da još više utvrdi političku i vojničku snagu svoje države, da, kao Kiklop, proždire helenske gradove jedan za drugim i da, najzad, pod svoju vlast podvrgne stotinu helenskih

gradskih država. Što nije mogao da postigne ljubaznošću i blagošću, lukavstvom ili ratom, postizao je podmićivanjem, naročito u Atini, gde je video samo mešavinu potkupljivih genija i robova, i zato je sasvim razumljivo što su mu atinski posedi na makedonskoj i tračkoj obali, kao i drugi helenski gradovi, padali u krilo kao zrele jabuke. Posle heronejske bitke on će sazvati opštehelensku skupštinu u Korintu, gde će biti proglašen mir sviju helenskih država i objavljen rat Persiji pod njegovom političkom i vojničkom hegemonijom, i gde će helenski robovlasnici proglasiti neprikosnovenost svoje imovine i zabraniti oslobađanje robova. U borbi protiv demokratije i robovskih ustanaka postepeno se stvarala neo-graničena vojna vlast, koja će u Heladi dobiti izraz u obliku makedonske monarhije.

Filip je hteo da mu sin bude svestrano obrazovan jer je za njega vezivao svoje krupne planove. Razlozi s kojih je za vaspitača svom sinu pozvao baš Aristotela bili su, po svoj prilici, veze Aristotelove s Hermijom, koji je sa Filipom, čijom je državničkom energijom Makedonija u to doba postala najmoćnija država u Evropi, održavao lične veze zbog spoljnopolitičkih prilika. Pozivu da bude mudri Hiron obdarenom i neobuzdanom makedonskom Ahileju, Stagiranin se mogao odazvati s jedne strane stoga što je već i njegov otac, kako smo videli, bio lekar i prijatelj Filipovu ocu, a s druge strane stoga što mu se pružala mogućnost da uđe u organizovanje državnih stanja, kao što je to i Platon činio, i da vrši uticaj na političku stvarnost u platonskom smislu, tj. da ujedinjuje političku moć sa filozofskim obrazovanjem.

Nije prošlo mnogo vremena kako je Aristotel došao u Pelu, kada mu stigne god. 341-e glas o strašnoj sudbini njegova prijatelja i tasta. Persijanci su, naime, saznali za Hermijin savez sa Filipom i udarili na Atarneju. Vladar-filosof hra-

bro je odolevao persijskim napadima, ali ga Mentor Rodanin, koji je bio u službi persijskog cara Artakserksa Oha, na prevaru uhvati i odvede u Susu, gde ga car stavi na muke ne bi li odao svoje i Filipove planove. Hermija je muke neustrašivo podnosio, i ništa ne odade. Kada je, pre no što će biti razapet, upitan šta želi kao poslednju milost, ovaj mučenik filozofije i Platonovih filozofsko-političkih ideala odgovorio je: „Javite mojim prijateljima i drugovima da nisam ništa učinio što bi bilo nedostojno filozofije i neprilično“. (Didym. *In Demosth.* col. 6, 16–18). Taj poslednji pozdrav primio je vaspitač mladog Aleksandra, koji će docnije da osveti smrt atarnejskog heroja. Hermijina mučenička smrt bila je za Aristotela velik udar, kao i za Platona smrt Dionova. Takvom prijatelju on je postavio kenotaf u Delfima s ovim natpisom:

„Ovoga je nekada ubio kralj Persijanaca lukonoša, prestupivši nepošteno sveti zakon blaženih bogova; nije ga nadvladao otvoreno kopljem u krvavim borbama, nego se poslužio poštenom rečju prevarna čoveka“ (D. L. V 6).

Osim toga u mučenicovu slavu ispevao je ovu *Himnu Hermiji*:

Vrlino, velika muko rodu ljudskom.  
Najlepša lovino životu,  
za tvoju lepotu, devojko,  
i sad je žuđen udes u Heladi i umreti  
i silne muke trpeti bez prestanka.  
Takav mećeš u srce,  
plod i besmrtn i jači od zlata  
i plemstva i mlakoglede sna.  
Radi tebe i Herakle i Ledini sinovi  
silu preturiše muka  
loveći tvoju moć.  
Iz čežnje za tobom Ahilej  
i Ajant u Hadove dođoše dvore;

radi tvog milog lika i atarnejski hranjenik  
 sa žarkim suncem se rasta.  
 Stoga će dela mu pevati pesma,  
 i besmrtnim učiniće ga Muze,  
 Mnemosinine ćerke,  
 odajući poštu gostinskom Divu  
 i slaveći čast postojanog prijateljstva.

(D. L. V 7; Athen. XV 695)<sup>5</sup>

Nesumnjivo je da su Aristotelu u vaspitanju Aleksandra služili kao obrasci, pored Ahileja i Ajanta, i Dion i Hermija, heroj Akademije, sa svojim etičko-političkim aristijama. Filip je hteo da Stagiranin uvede Aleksandra ne samo u helensku nauku i filosofiju nego i u političke teorije, koje su baš kod Helena bile u prisnoj vezi s praktičko-političkim životom, i da na taj način i u duhovnom pogledu Aleksandar bude Helenima dostojan vođa.<sup>6</sup> Spremajući se za svoj državnički i vladarski poziv mladi kraljević je naročito učio Etiku i Politiku, ali je strašno voleo i dublje filofske nauke (Plut. *Alex.* 7; upor. i Gell. *N. A.* XXV 5). Svoga učenika Stagiranin je ne samo upoznao sa svima potrebnim naukama, s helenskim duhovnim vrednostima, naročito sa Homerom, s političkim životom i političkim teorijama, nego ga je kao mililac, koji se iznad preživelog župskog vidika helenskih

<sup>5</sup> O etičkom značaju ove himne i njenoj važnosti za poznavanje filozofskog razvitka Aristotelova upor. moju raspravu *Aristotelovo etičko učenje s obzirom na istorijsko-etičko narodno predanje*, Glas Srp. Kralj. Akademije 184 (1940) 141–144; upor. i O. Schroeder *Aristoteles als Dichter*, Neue Jahrb. f. Wiss. u. Jugendbildung I (1929) 31 ss; C. M. Bowra *Arlstotle's hymn to virtue*, Glass. Quart. 1938, 182–189.

<sup>6</sup> J. Kaerst *Forschungen zur Geschichte Alexanders des Grossen*, Stuttgart 1887, 35.